

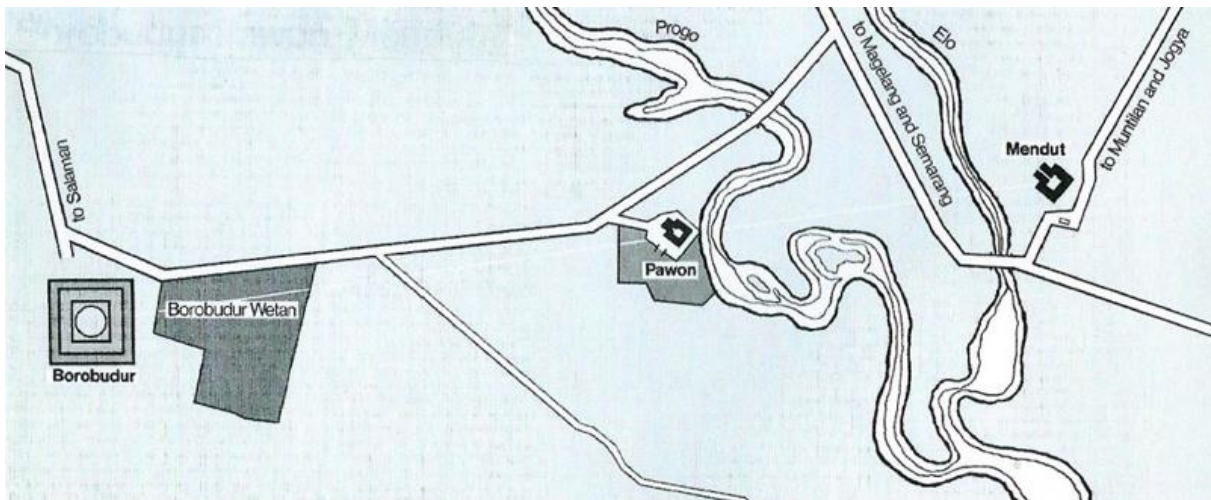
Borobudur – Van de Mendut naar de tempelvoet

Wandelingen rond en op de Borobudur

Vijftien auteurs schrijven, in de meeste gevallen lovend, over dit tempelcomplex. Het Werelderfgoed Borobudur wordt in de reisgidsen echter zo armetierig behandeld, dat een bezoeker meestentijds niet weet waar hij naar kijkt ...

Naast verhalen over de Boeddha en andere heilige figuren wordt ook aandacht besteed aan de 10 afbeeldingen van schepen. Om meerdere redenen zijn de wandelingen op de Borobudur dus een buitenbeentje.

Men dient er rekening mee te houden dat na het passeren van de ingang van de Borobudur geen drank of voedsel meer te verkrijgen is. Ook het aantal toiletten op het terrein is zeer beperkt.

De Mendut.

In de zevende eeuw was Midden-Java het centrum van de Hindoe cultuur geworden, Chinese berichten van dien tijd spreken van het rijk Kaling. Van het jaar 750-850 stond Midden-Java onder den invloed van de Hindoevorsten van Palembang. Uit dien tijd en iets later dateren vele belangrijke Hindoe monumenten, die men op Midden-Java aantreft, de Boroboedoe, de Mendoet, het Prambanan-complex enz.

Buitenkant van de trap, links.

Dat het koken voor de omgeving niet zonder gevaar is, blijkt uit een van de paneeltjes aan de trap van Tjandi Mendut (ca. 800): een kind is bezig zich lelijk aan de vlammen in een vuurtest of anglo te branden – volgens het waarschijnlijk gevolgde verhaal valt het zelfs in het vuur – terwijl de vader met het hoofd op de schoot van de moeder ligt te slapen. Om haar man niet in zijn slaap te storen laat de moeder het kind begaan. De vuurgod maakt uit medelijden de vlammen zo koud dat het kind ongedeerd blijft.

Boven aan de trap.

In het voorportaal van Tjandi Mendut zijn twee figuren afgebeeld, die ook in Voor-Indië wel als portaalgodheden voorkomen en een beschermende functie hebben. Eén daarvan is de godin Hariti, een demone die kinderen verslond

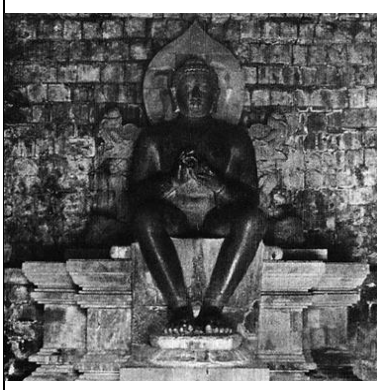

maar door de Buddha bekeerd werd en daarna als beschermvrouwe voor kinderen en vruchtbaarheidsgodin vereerd werd. Hariti wordt hier afgebeeld met tal van kinderen om zich heen. Een kleintje wordt door een verzorgster omhoog gehouden, een ouder broertje helpt er een in de boom om vruchten te plukken, een ander zit al tussen de takken. Hetzelfde speelt zich aan de andere kant van het reliëf af. Links van de godin kruipen er een paar over de grond, waarbij één als paardje fungeert.

Ook de hoofdfiguur van het tegenoverstaande paneel, de yaksha Atawaka, is omringd door in bomen klimmende en spelende kinderen. Eén slaat met een stok mangga's uit een boom, een ander bedekt zich met een hand de ogen tegen de vallende vruchten. Sommige kinderen hebben een sieraad of embleem, dat als een halve maan achter de nek opsteekt. Men heeft voor dit voorwerp verschillende verklaringen gegeven, die geen van alle bevredigend zijn.

Tjandi Mendut, een kleine tempel, van binnen heel hoog, gebouwd van vernuftig op elkaar gestapelde stenen omdat men toen nog geen bogen kon maken. We liepen de stenen trap op, binnen bevond zich een boeddhabeeld waarvoor kleurige hopen bloemblaadjes lagen als offerande van de vooral Chinese boeddhisten. Naast het grote boeddhabeeld waren aan weerskanten kleine beelden van boddhisatva's, alle drie de beelden rustend op dubbele lotusbloemen. [Ferguson]

Men staat verbaasd en bewonderend stil voor dit meer dan tien eeuwen oude reusachtig groote, uit harden steen gehouwen beeld, waarvan de gelaatstrekken zoo edel, zoo schoon en rustig zijn, de houding zoo vol waardigheid is. [Van Maurik]

Misschien is de Mendoet-tempel wel in zijn beknoptheid het allerschoonste wat van dezen godsdienst en uiterste beschaving bleef. De drie beelden der Trimoerti – de Drie-eenheid van Bhrama, Vishnoe en Aiwa (of wellicht Boeddha zelve tusschen Avalokiteçara en Manguri) – die hier afzonderlijk rijzen in vrij kleine ruimte, waar steeds nog het bloemen- en geuroffer gebracht wordt – als sprak Mohammed nooit van den eenigen god! – rijzen hier onder de typische Hindoesche, pyramide-achtige, zich opbouwende verdakking in ontstellende grootschheid voor uw verrasten blik. Voor zoover een menselijk beeldhouwer ooit wist te geven uitdrukking van goddelijkheid aan de torenende steenmassa, die zijn beitel vroom bewerkte, is dit in volmaaktheid geschied

bij deze kolossen, die bijna blank als marmer daar in die geheimvolle, enge, schemerhoogte van het pyramidale heiligdom tronen. [Couperus]
En niets grandioser, in zijn serene menselijkheid, dan de Boeddha Manoeshi van Mendoeth. [Cohen]
Het heiligdom Mendut vond ik mooier: heel stil en gaaf zit daar in een hoge, taps toelopende stupa een twee-en-een-half meter hoge Boeddha. Heel rustig, met zijn vingers veelbetekenend vervlochten. Ik was de enige bezoeker. Onder de waringinboom zat een oud vrouwtje, en de onvermijdelijke kindertjes riepen het onvermijdelijke Hello! [De Vreede]

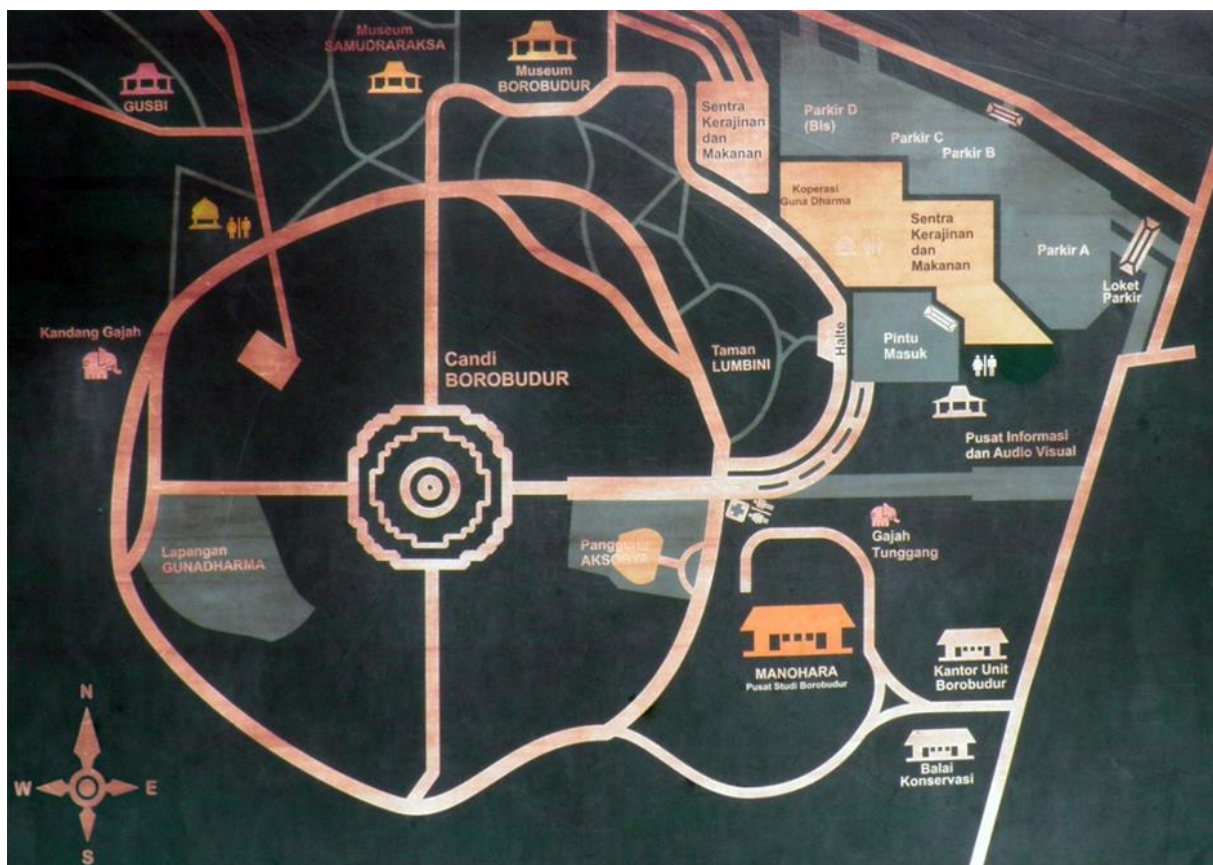
In één rechte lijn gelegen vormt de triade van monumenten Mendut, Pawon en Borobudur een symbolische éénheid. Minder dan twee kilometer van de Mendut verwijderd, gescheiden door de rivieren Elo en Progo, ligt de kleinere tempel Pawon, een juweel van Javaansche tempelarchitectuur. Naar alle waarschijnlijkheid diende deze tempel tot oponthoud ter zuivering van het gemoed, alvorens de Borobudur te betreden.

Naar de tempelvoet van de Borobudur.

De kaartverkoop is in 'Pintu Masuk'.

De entreprijs is voor niet-Indonesiërs 260.000 Rp., voor Indonesiërs 30.000 Rp.

Na de ingang loopt de weg in een ¼ cirkel naar de oostelijke kant van de Borobudur. Na deze allée volgen de trappen naar het plateau waarop de tempel is gebouwd.

... de Boro Boedoer dit stenen gedicht met zijn vierduizend meter beeldhouwwerk ... monniken, krijgslieden, vorsten, volgelingen, boogschutters, brahmanen, ruiters, olifanten, jagers, prinsessen, danseressen, muzikanten, wier statige stoeten elkaar langs de wanden en borstweringen der omgangen volgen in eindeloze rijen. Alles lééft!
[Cohen]

De Borobudur is de vrijwel volmaakte uitdrukking van de eenheid van godheid, mens en natuur. [Haasse]

De legende: Wanneer hij binnen tien dagen, ter verheerlijking van Boeddha, een tempel scheidt, naar het ontwerp zooals het hem wordt voorgelegd, versierd met Boeddha-beelden, galerijen, klokken en bas-relief, dan slechts is vergeving en kwijtschelding van zijn straf mogelijk.

Voor dat men de (oostelijke) trap beklimt voor een rondgang op een van de terrassen, is het verstandig om eerst – linksaf – naar de zuidoost hoek van Borobudur te gaan.

De breede band om den voet, gelijk gezegd, moet daarbij buiten beschouwing blijven. Deze behoort namelijk oorspronkelijk niet tot het monument en daarmee vanzelf het buitenste terras, dat men bereikt na den eerste trap te zijn opgegaan, ook niet. Men denke zich deze geheele breede aanstapeling weg en in plaats daarvan de profiellijn onder de balustrade, die de eerste gaanderij omsluit, doorlopend naar beneden en slechts weinig meer naar buiten springend. Zoo was de oude toestand, waarbij dan, geheel beneden, nog een reeks reliëfs rondom dien oorspronkelijken voet

was aangebracht. Die reliëfs zijn gebleken niet te zijn afgewerkt, waaruit volgt, dat men nog vóór het monument voltooid was, bemerkt heeft een voorziening aan den voet te moeten treffen, waarschijnlijk uit vrees voor verzakking, en toen het oorspronkelijke plan in den steek gelaten en door die aanstapeling meerdere stevigheid aan het geheel gegeven heeft.

Op de verborgen voet is de Wet van het Karma in beeld gebracht, d.w.z. men ziet er hoe allerlei goede en slechte daden beloond of gestraft worden in volgende levens, hemels of hellen.

Van rechts naar links:

Ieder mag voor zichzelf uitmaken wat er precies allemaal gebeurt in dit dichtbevolkte tafereeltje, diverse soorten van paramedische behandeling en vreugde onder de omstanders over de kennelijke gelukzaligheid van de patiënt.

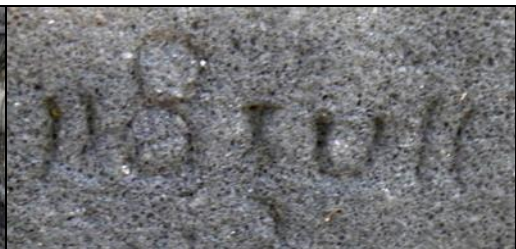

Links van deze reliëfs:

Wat wij zien afspelen, is volgens tekst en illustratie duidelijk genoeg "onbehoorlijk gedrag". Het gevolg daarvan in een later leven is "wanstaltigheid". Baardige figuren, brahmanen of wat het zijn mogen huppelen vrolijk rond. Rechts zit een man tussen twee figuren, die hem verzorgen of het hof maken.

Wat den tijd der stichting betreft, is een aanduiding te vinden in de korte inscripties, welke boven de reliëfs van den verborgen voet als aanwijzing voor de beeldhouwers zijn aangebracht. De schriftsoort daarvoor gebezigd, wettigt het vermoeden,

dat deze inscripties ± 775 n. C. moeten zijn ingebeiteld en de bouw toentertijd dus begonnen was.

Ga links het trapje op en ga vervolgens, over dit 'buitenste terras' **naar de noordwestkant**, van waar men 'van onder de bomen' een goed zicht heeft op de tempel.

Al wandelend kunnen onderweg enkele vormen van het beeldhouwwerk worden bekeken: de boeddha-beelden, de waterspuwers en de omlijsting van nissen en poorten.

Hier worden we eraan herinnerd, dat de Buddhfiguren in de nissen van Borobudur's vierkante terrassen gekenmerkt zijn door verschillende handhoudingen. De verdeling was daarbij deze, dat alle beelden die naar dezelfde hoofdwindrichting gekeerd zijn één en dezelfde handhouding vertonen. Dit geldt althans voor de eerste vier balustraden.

Daaraan zijn in den loop der tijden allerlei bespiegelingen vastgeknoopt, waarvan voor de kennis van den Borobudur deze van belang is, dat men als den oorsprong van alle zijn een oer-Buddha (Adibuddha) aannam, een volkomen abstract wezen dat zich openbaart in vijf zoogenaamde Dhyani-Buddha's of Meditatieve-Buddha's, onder wie de vier windstreken en het zenith verbeeld zijn en aan wie de vijf zintuigen zijn toegewijd; volgens een bepaald stelsel stond aan hun hoofd een zesde Dhyani-Buddha als beheerscheer van den geest, waaraan de zintuigen onderworpen zijn. Deze meditatieve Buddha's moeten dus wel onderscheiden worden van den historischen, hoewel ze uiterlijk precies op dezelfde wijze worden voorgesteld.

Beelden aan de zuidzijde.

Als Beheerscher des Zuidens ligt de linkerhand in den schoot, opwaarts open, de rechter over de knie, palm naar boven eveneens. Dit is de Mudrâ der Weldadigheid. [Couperus]

De Schenking – de open rechterhand, palm opwaarts, plat naar voren uitgestoken. [Dermoût]

Van de mijmerend over het land turende Boeddha-beelden is nog slechts een klein gedeelte in het bezit van een hoofd. Kwade tongen beweren dat de oudheidkundigen die tijdens het Engelse tussenbestuur op gezag van gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles de toen geheel overgroeide stoepa weer blootlegden, als souvenir een Boeddha-kop hebben meegenomen. [Fabricius]

De omlijsting van nissen en poorten.

Zien we wat scherper toe, dan ontgaat het ons niet, dat er een zeker verschil is tussen de onderste rij nistempeltjes en de daaropvolgende. Die van de eerste balustrade zijn nl. niet zoals de hoger geplaatste bekroond met stupa's, maar met "rattna's", vierhoekige juwelen. Bovendien is de omlijsting enigszins afwijkend. Bij alle nissen vindt men de in de Middenjavaanse sierkunst zo geliefde combinatie van de "kala" of monsterkop en twee "makara's", mythologische waterdieren, die enigszins op grillige olifantskoppen lijken. In de onderste reeks is deze "kalamakara" op dezelfde wijze gevormd als we hem bij de poorten zullen vinden: de makara's zijn onderaan de nisposten geplaatst, de kala (hier echter vervangen door een tulbandvormig juweel) staat boven in het midden van de boog. In de hoogste nissen is het een echte kala, maar daar is de boog korter, zodat de makara's op pilasters met atlanten rusten.

Kala-Makara-ornamenten vinden een zeer uitgebreide toepassing, voornamelijk in de omlijsting van nissen, vensters, poorten, enz. De in het midden gelegen Kala-kop is dan geflankeerd door twee symmetrisch geplaatste Makara's. De verbinding heeft in den regel plaats door een met bladmotieven versierden band, die zich aan de achterzijde van de gemeenlijk naar buiten gewende Makarakoppen ontwikkelt om te verdwijnen in den muil van den Kala-kop.

De waterspuwers.

[De makara:] in den wijd opengesperden muil, op de tong, zit een gestileerde leeuw met opgeheven voorpoot. Kiezen en hoektanden zijn verlijnd, de groote slag tand is in harmonischen zwaai naar boven omgelegd. De slurf, naar boven opgerold, houdt een stengel met lotusbloem, waaruit een zaaddoos neervalt op den leeuwenkop. Achter het spleet oog ontwikkelt zich een hoorn, omgelegd achter de gestileerde oorschelp. Een achter den hoorn gelegen versierde band sluit het ornament af. Bovenzijde van kop en slurf zijn met blad arabesken versierd.

← Een makara toegepast als waterspuwer. Oorspronkelijk telde Boroboeoer honderd waterspuwers, gelijkelijk verdeeld over de vijf hoofdmuren der gaanderijen. Alleen in den ondersten muur evenwel vinden we Makara-spuiers; alle tachtig hooger liggenden hebben het kala-ko type. → Ook hierin vinden we dus wederom bevestigd dat de Makara beneden-ornament blijft in tegenstelling tot den Kala-kop, die steeds als bovenstuk fungeert.

De westzijde:

In zijne beheersching van het Westen, liggen des Boeddha's beide handen over elkaar met den rug omlaag in den schoot, de duimtoppen elkander lichtelijk rakend. Dit is de Dhyâna-Mudrâ; die der mijmering aangenomen onder de schaduw van den roerloos breidenden Bodhi-boom. [Couperus]

De Overpeinzing daarover – beide handen op elkaar rustend, palmen opwaarts. [Dermoût]

De noordwest hoek van de Borobudur: een vlakke bij de voormalige pasanggrahan.

Enkele treden omhoog, een stenen trap op, dan kom je op een grasveld met een enorme, schaduwgevende waringin; hier zijn, in gezellig geroezemoes, honderden mensen aan het rusten vóór of na de klim. [Ferguson]

Een piramide die op een grote koepel leek, met kleine koepeltjes op de galerijen. De tempel lag op een heuvel, omringd door bergen en vulkanen, rijstvelden, bamboe en palmbomen. Ik stond midden in het Indonesische land. [Gomes]

Moeten we er nog lang bij stilstaan, dat de hoogte van Borobudur vrij gering is in verhouding tot het oppervlak van zijn basis? Niet meer dan 31.50 m bij een breedte van 113 m tussen de ware hoeken en 123 m in de assen, Het feit valt moeilijk te ontkennen, en wanneer we in het verlengde van een der diagonalen gaan staan, spreekt het gedrukte karakter nog duidelijker. Bezoekers van enige generaties geleden waren dan ook nog wel eens wat teleurgesteld.

Een massief heiligdom dus en ook alweer kleiner dan ik gedacht had. [De Vreede]

Ga verder met de wandeling, rond de Borobudur, naar de oostelijke opgang.

Noordzijde:

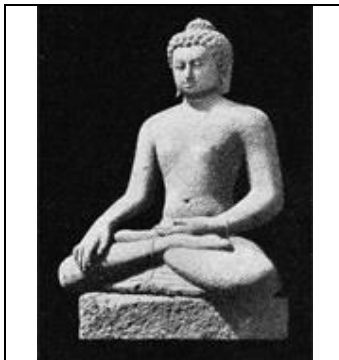
Het Noorden beheerschende, ligt den Boeddha de linkerhand in den schoot, open naar boven; de rechter heft zich voor de borst, in duidenis van vreesloosheid.

[Couperus]

En de Vertrouwing – de rechterhand met de palm naar voren gekeerd, alle vingers, ook de duim, recht omhoog.

[Dermoût]

Hij moest ook aan de bloemen denken, en gele zalf om te offeren bij een van de zittende Boeddha-beelden, hij had gedacht bij die met de hand van Vertrouwing. [Dermoût]

Oostzijde:

Als Beheerscher van het Oosten ligt de linkerhand in den schoot open en hangt de rechter met den rug af van de knie: in dit gebaar raakte de Boeddha de aarde aan om haar tot getuige te nemen van zijne goddelijkheid.

[Couperus]

Dan de Belofte – de rechterhand met de palm omlaag naar de aarde wijzende, die tot getuige roepende.

[Dermoût]

De oostelijke trap wordt beschouwd als de ingang.

De trappen aan de noord- en westkant worden gebruikt om af te dalen.

Bij de rondgang hield men eerbiedig de rechterzijde van het lichaam naar het heiligdom gekeerd en bewoog men zich dus “in de richting van de wijzers van een uurwerk”, zoals de prozaïsche term luidt.

Midden in de voorkant van de Borobudur loopt een steile trap tussen de bonkige muren recht omhoog, de hoge treden zijn flink afgebrokkeld, een leuning is er niet, ik neem vertwijfeld de ene stap na de andere, duizelig van de vele mensen die met mij mee naar boven klimmen, duizelig van de vele mensen die tussen de anderen door bezig zijn aan de afdaling. [Ferguson]

Als men niet te haastig en met Oostersch geduld en vrome toewijding gaat door de Oosterpoort langs den galerij-wand, wordt de incarnatie en het leven van den Boeddha voor u zichtbaar en kan het begrensde kunstwerk zich bezielen in uwe verbeelding en tot de wijdere, ideële ruimte-afmetingen zich breiden. Hier, in deze stemmings-volle, van bries ruischende atmosfeer, even verheven boven de aarde, kan de toeschouwing zich verdiepen, zich vergeestelijken, zich abstraheeren van het gebeitelde steen. Het kunstwerk wordt waarheid. [Couperus]

De rondgangen.

Om een deel van de reliëfs van de gaanderijen te bekijken is een selectie gemaakt, die verdeeld is in drie hele en één halve rondgang.

Voor de 3de en 4de gaanderij zijn geen rondgangen beschreven.

1ste rondgang

1ste gaanderij vanaf de oostelijke trap.

Hoofdmuur boven,

gehele serie van 120 reliëfs: Het leven van de Boeddha tot eerste preek in Benares.

2de rondgang

1ste gaanderij vanaf de oostelijke trap.

Hoofdmuur beneden,

86 van de 120 reliëfs: Verhalen over de vorige levens van Boeddha en van anderen heiligen.

3de halve-rondgang

1ste gaanderij van de oostelijke trap via zuidelijke naar de westelijke trap.

Balustrade boven,

134 van de ½ van 372 reliëfs: Verhalen vorige levens van de Boeddha.

4de rondgang

1ste gaanderij van de westelijke trap via noordelijke naar de oostelijke trap.

Balustrade boven en beneden, 11 reliëfs.

en daarna

2de gaanderij van de oostelijke trap via zuidelijke tot de westelijke trap.

Hoofdmuur en balustrade boven en beneden 6 reliëfs.

Na iedere rondgang kan men via een trap de bovenste terrassen bereiken.

5de Rondgang

Bovenste terrassen en terug naar de uitgang.

Deze wandeling is overgenomen van de website
www.IndischeLiteraireWandelingen.nl

Deze wandeling is samengesteld in samenwerking met
www.KantEnKlaarSuriname.com

